

Felhők az asztallapon

Nádas Péter: A szabadság tréningjei. Jelenkor, Budapest, 2019.

Nagyon régóta forgatom Nádas Péter könyveit, sohasem jutok a végére. Egyik könyvének sem. Elfelejték, fölfedezek valamit, rájövök dolgokra, megváltozik a véleményem. Labirintikusnak érzékelem az oeuvre-t. Mindegy, hogy az adott mű épp rövid-e vagy hosszú. NP írásmódja egyneműsíthetetlenül rétegelt. Ez a vékonyka kötet, mely most került a piacra, *A szabadság tréningjei* nem nagy újdonság – régi töredékekből lett összerakva (ezt a munkát, nem látok más adatot, a szerző végezhette el, vagy talán a szerkesztő, Csordás Gábor?). Gyakran rebbent a szemem, hogy ó, ezt én már ismerem, máskor azonban olyan volt, mintha először olvasnám ezt vagy azt a jegyzetet. És valóban, néhány új lapocska is van a töredékek között, a filológiai bolhászást azonban nem végeztem el, mert az új könyvtest, az új kompozíció jobban érdekelt.

A szabadság tréningjei a „talált cetlik” műfaját követi, ezt a műfajelnevezést pedig NP találta ki (lásd az ilyen című, 474 oldalas könyvét), és ezúttal is érdekes a mozaik. Műhelyforgácsoknak is nézhetjük a fragmentumokat, vagy naplórészleteknek, noteszlapoknak, kihagyott bekezdéseknek, pici egészeknek. A talált cetlikből való szűkmarkú válogatásnak, az időtáv korlátozott: 1974—1999. Egek, mennyi ilyen cédulája lehet ennek az írónak! Négy fejezetre vannak osztva a jegyzetek: *Észrevételek*, *Hírek*, *Álomháztartás*, *A szabadság tréningjei*. A könyv nem kritikus tollára való, hiszen nem önálló műalkotás, viszont szemezgetni lehet belőle, és olvasója válogatja, hogy ki melyik jegyzetnél tűnődik el.

Azt szeretném most elmondani, hogy számomra melyek e keskeny, szellős 149 oldal fontos, „világló” részletei. Vaktában azt vágom rá, hogy az erotikus – homoerotikus – villantások. Amelyek nem ártatlanok, ellenben a tudatosítás folyamatában úsznak, hordalék gyanánt, és az erotikus szenzibilitás, vonzódás és vonzattatás sűrű, és mivel megírt, hát reflektált momentumaira derítenek valamennyi fényt, nem olyan erőset, mint a kidolgozott elbeszélő művek, marad a félhomály. Ez az a sáv, ahol minden megtörténhet, sokszor semmi sem történik; mely túl izgalmas, és ezért feledjük; amiből néha föltolulnak részletek.

Titkoknak is nevezhetnénk ezt, amiből alig látunk valamit, azzal a főnntartással, hogy önmagunk előtt is titok. A tudatküszöb repedései. Nem érdemes velük foglalkozni, mert semmi sem sül ki belőlük. Nem emlékszem, pontosan hol írja NP, hogy ami nem történik meg velünk, az ugyanolyan jelentős, mint ami megtörténik. Tényleg így van? Aki ezen eltűnődik, az a sorsról fog gondolkodni. Különösen megkapott a negyedik fejezet utolsó töredéke, amit eddig nem ismertem, amelyben nem lehet megkülönböztetni a képzeletet a valóságtól, és nem lehet összeállítani a két férfi közti szerelmi történetet (ki-ki a saját fantáziája szerint egészíti ki a hiányokat), azonban a rémregény-hangulat mindenkinek ismerős lehet, akinek voltak különös szerelmi izgalmi. Van egy másik szerelmi novellája is, ezt viszont ismertem, most azonban azt is megállapíthattam, hogy átkerült belőle egy momentum a *Párhuzamos történetek*be. Ebben is vannak elhallgatások, még hozzá kimondottan: „(a többit inkább elhallgatom)”.

Fél füllel hallottam olyan megjegyzést a pesti utcán, hogy na jó, de Nádas miért nem coming-outol már? Nem értem, hogy miért kellene coming-outolnia annak, aki megírta az *Emlékiratok*, a *Párhuzamosok* és a *Világlók* oldalszázait, és nem értem, hogy miért kellene a szerelmi-erotikus élet egész szövevényességét és titokzatosságát állásfoglalásra redukálni és politikailag belőni? Miért nem kitágítani kellene inkább ezt a sávot, hiszen növényekbe, állatokba vagy egyszerűen az életbe és annak ellentétébe is lehet erotikusan szerelmes az ember. Tandori Dezső például verebekbe volt szerelmes, meg lónevekbe, és alighanem az *egzisztenciálerotika* fogalmát is használta. Minden NP-olvasó tudja, hogy a homoszexualitással nem intézhető el az *Emlékiratok* könyve. De még a *Párhuzamos történetek* híres margitszigeti melegjelenetei sem. NP fölfedezései és ábrázolási remeklései éppenséggel az erotika fenomenjének iszonyú bonyolultságáról és káprázatosságáról/rémességéről szólnak. És ha elhallgat, hát jól teszi, egyrészt mert valamennyien ezt tesszük, kivétel nélkül, hiszen nem is tudunk róla beszélni, másrészt mert ő tudja, hogy az elbeszélői beszédmódjába mi hogy fér bele. Bízunk az írói érzékében, hogy ki tudja tapogatni a kimondható és kimondhatatlan, az örökké lappangó és a kitörő, a nem tudható és a tudható határait. Nem ez az írói munka veleje, a grafitból a ceruzában? A szépirodalomban „szókimondás” nincs, csak szavak kimondása, árnyalása, kombinálása és mondatalkotás. A tapintat hozzátartozik az esztétizshez és a *még nem poszthumán* állapothoz.

NP az elbeszélő műveiben annyi mindent elárult saját magáról, a személyes énjéről, hogy a legkitárulkozóbb magyar írónak tartom. Például még azt is le képes írni, hogy hogyan szarik, ebben a könyvecskében is. Van ebben a magamegmutatásban egy adag nárcizmus, amit azonban kíméletlenül kordában tart és ellenőriz az *önátvilágítás* igénye és gyakorlata. Ezt a műveletet illusztrálja az a pár sor, amelyre szintén régről emlékezem:

Nézi magát. Nézem magam a tükörben. Nézem, hogyan nézi magát. Ülök az asztalnál. Elképzelem, mit látok a tükörben, ha nézem magam. Lássam, hogy nézi magát.

Ez a kép és gondolat gyönyörűen példázza a Nádas-próza metareflexivitását: az (ön)reflexióra való reflektálást. Ettől válik az ő kis személye irodalmi és vizuális megörökítésre méltó tárgygyá, hiszen azt nézhetjük, hogy ő hogyan nézi és írja le magát, és ezt miként gondolja meg, tehát magával az egész nagy problematikával (személyiség, szubjektivitás, önmegragadás) van közvetlen találkozásunk.

Kitárulkozása ellenére NP valós személyiségéről nem tudunk meg sokat, a totális kitárulkozás – mondja ki egy lapon – leheletlen. Fűzzük hozzá, hogy már csak a mediális közvetítettség miatt sem, legyen a médium a test vagy az emlékezet. Az ember mediálisan nyüzsgő lény, a médium számunkra az, ami a halkan a víz. Másrészt pedig az önismeret is beteljesíthetetlen, nem tudjuk meg soha, hogy kik vagyunk. Ez biztos. „Néha magam is úgy gondolom, hogy kíméletlen hidegből és üres csábításból vagyok összerakva”, írja egy helyütt NP. Máskor meg mást gondol. Hiába minden, nem tudjuk meg, hogy ő kicsoda. Nem lehet ez másként a világgal sem, épp ezért a *visszfény* NP számára az egyik fontos jelenség.

Nádas nem lépett át a poszthumánnak nevezett szemléletbe, kultúrába, és nem digitalizálódott, megmaradt a huszadik században, és onnét áthozta a huszonegyedikbe, amit át akar adni. A huszadikról van áttekintése, van róla nézete, korkritikának nem nevezném, mert nincs mérce. A kötetben található apokaliptikus álmleírások sokat elárulnak a korról és a korszellemről, ahogy az egy ember lelkében, sőt a tudattalanjában fölbukkan. Ami azt jelenti, hogy álmunkban sem (amiként szerelmünkben sem) vagyunk mentesek a korunktól, a társadalmunktól. Megragadt az emlékezetemben, sokszor emlegettem is magamban Nádas egy régi gondolatát, amit most viszontláttam: *térdig gázolunk hajdanvolt eszmék és világképek törmelékében*. Ez a későmodernitás diagnózisa;

és „tréfává züllött ez is”. Közel az idő, már itt is van, amikor elmegy a kedvünk a tragikummal való játszadozástól. A klíma- és ökokatasztrófa is megjelenik Nádasnak már a régi álmaiban, ha ugyan az álmokat érdemes kronológiailag beosztani. Ezek az álmokképek összeköthetők az antropológiai ismereteivel – summa summarum: „úgyis kikerülhetetlenül egymást pusztítjuk el” –, mert az utóbbiak is befészkelik magukat az álmainkba, és kifejtik érzelmi hatásukat.

Nem csak álomlátások, hanem szemléleti látomások is vannak a könyvecskében, amelyek nem logikusak, hanem vizionáriusak, ámbár erősen kötődnek konkrét látványokhoz. Egészében szeretném idézni azt, amelyet a legszebbnek tartok:

Odafönről nézve átlátható a partoknál a tenger. Látni, amint szigetek és félszigetek élesen, minden átmenet nélkül belezuhannak a vízbe, és odalenn a víz alatt zölden burjánzó tömegekben nyúlnak le a fenékig. A szárazföld valójában zöld oszlopokon áll, szőkén, sárgán, száradtan, tikkadtan e századvégi nyárutón. A mélységtől sötét tengerfenéken felviláglanak a fehér sziklaélek, sziklaormok, minden mozog, ezek moccanatlanok. Mintha egyetlen papírlapon írták volna össze a víz felszínét és mélyét. Odalenn az áramlások, idefenn a könnyű szél rendezi világító csíkokba a lomhán elmozduló fehér taréjakat és fehér jelként a földtörténeti őskor megdermedt mozgásait.

Ez egy vizuális metafora, a víz, a szikla és a papír, a felszín és a mélység, a jelenpillanat és az őskor vetődnek, gyűrődnek össze benne. Monet sziklaormai jutottak eszembe, a kékeszöld vízmélyi festményeivel együtt:

(kép)

Amit Nádas írásmódjának – változó stílusainak – rétegeltségeként vettem számba, azt vizuálisan fölmutatja ez a részlet.

Vannak aztán érzésgondolatok is. Ezek ki nem fejtett (talán kifejthetetlen), meditációra alkalmat adó prózai sorok. Közülük azt mutatom meg most, amelyet kiírtam magamnak:

Napok óta nyugodt vagyok. Egyszerűen az, ami. Mintha biztos lennék benne, történni fog valami, amiről nem tudhatom, mi, de bármi lehetne.

Irodalmi viszonylatok után is lehet kutatni a könyvben: Kafka, Hašek, Goethe. Balassa Péter egy álomban tűnik fel, Susan Sontag pedig a valóságban (erről lásd Selyem Zsuzsa kitűnő észrevételét az *ÉS* 2019. május 31-i számában). Foucault és Guibert egy gondolatkísérletben. Több olyan gondolatkísérlet található, amelyet folytathatunk, így például az emancipáció és a liberális demokrácia

hátulütőiről, a bűn kategóriájának elévüléséről, a gyűlöletről, a tömegtársadalmak mágikus vonzalmairól szóló. Különösen megfontolandó, amit Nádas a gyilkosság és szex kultuszáról („a túlélésért folytatott harc esti tréningjéről”) ír két érintésben, és ezzel a mondatával szeretném zárni ezt a kis recenziót: „A mentális tudást, az önismeretet és az önkorlátozás szigorát, aszkézisét, különböző tréningjeit váltja ki.” Mármint a mi kultúránk ma, röviden szólva, a posztmodern. Kifutottunk az időből.

(kép)

kéálírás: *Nádas Péter fényképe a 2018-as zugi fényképkiállításán*

PS: A borítón NP fényképe látható: ég felhőkkel. Részlet persze, mi más. Álmomban megjelent ez a fénykép, de sárga szín nélkül, égszínkék-fehéren és vízszintesen. Két felerészből állt a fotografikus üveg, fényes asztallapot alkotott, ajándékba kaptam ezt az íróasztalt.

Radics Viktória